

QORAQALPOG'ISTON SHAROITIDA BEDA KASALLIKLARINING QISHLAB CHIQUISHINI BASHORAT QILISH VA ZARARIGA QARSHI KURASH CHORALARI.

Allabergenov Nosirbek Aslanbek o'g'li

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti
O'simliklar himoyasida monitoring va bashorat 2-kurs magistratura talabasi.

Durshimbetov Ispandiyar Kerimbergenovich.

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti
qishloq xo'jaligi falsafa fanlari doktori. (PhD)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10041812>

Annotatsiya. Qoraqalpog'iston sharoitida bedaning askoxitoz kasalligini qishlab chiqishini bashorat qilish, askoxitoz kasalligini ko'payish va rivojlanish va keltiradigan zarari hamda qarshi kurash choralari.

Kalit so'zlar: Askoxitoz kasalligi, askoxitoz kasalligini qishlab chiqishini bashorat qilish, askoxitoz kasalligini ko'payish va rivojlanish, qarshi kurash choralari.

MEASURES TO PREDICT THE WINTERING OF ALFALFA DISEASES IN THE CONDITIONS OF KARAKALPAKSTAN AND TO COMBAT THEIR HARM.

Abstract. Predicting the wintering of Bede's ascochytosis in the conditions of Karakalpakstan, measures to increase and develop ascochytosis and the harm it brings, as well as to combat.

Key words: Ascocyctosis disease, predicting the wintering of ascocyctosis, reproduction and development of ascocyctosis, measures to combat.

ПРОГНОЗ ЗИМОВКИ ЛЮЦЕРНЫ В УСЛОВИЯХ КАРАКАЛПАКИИ И МЕРЫ БОРЬБЫ С ВРЕДИТЕЛЯМИ.

Аннотация. Прогнозирование зимовки люцерны в условиях Каракалпакии, размножения и развития аскохитоза и причиняемого им вреда, а также меры борьбы.

Кальтовые слова: болезнь аскохитоза, прогноз зимнего выхода аскохитоза, размножение и развитие болезни аскохитоза, меры борьбы.

Beda yer unumdorligini oshirish va chorva ozuqa bazasini yaratishda asosiy ekin hisoblanadi. Uch yil davomida bir gektar maydonda 600–900 kg sof azot to'playdi. Tuproq donadorligini tiklab, suv-fizik xossalarini yaxshilaydi. Erishi qiyin bo'lgan fosforli birikmalarni parchalab, ularni keyingi ekinlar o'zlashtirishi uchun tayyorlab beradi. Tuproqni turli kasallik tarqatuvchi infeksiya unsurlardan tozalaydi. Beda bilan boqilgan chorva mollarining mahsuldorligi, go'shti va sutining sifati oshadi. Beda o'simligi qishloq xo'jalik ekinlari uchun almashlab ekishda katta ahamiyatga ega, tuproqni g'o'za viltidan tozalaydi, ikkilamchi sho'rlanishda sho'rni yuvishda foydalaniladi, tuproq va suv eroziyasi ta'sirini kamaytiradi. Qoraqalpog'iston sharoitida beda dalalarida bir qator kasallik turlari uchraydi. Bu kasalliklarning ekin maydonlarida tarqalishi, rivojlanishi, iqtisodiy zararini hisobga olgan holda, ularni eng asosiylari qatoriga un-shudring, qo'ng'ir dog'lanish, sariq dog'lanish, askoxitoz, fuzarioz, zang kasalliklarini kiritish mumkin. Beda o'simligining askoxitoz kasalligi yog'ingarchilik ko'p kuzatiladigan va sug'oriladigan dehqonchilik sharoitlarida keng tarqalgan. O'simlikning barcha a'zolari zararlanadi. Barglarda shakli, o'lchami va rangi har

xil bo'lgan dog'lar hosil bo'ladi: mayda, to'q jigarrang yoki deyarli qora, ko'pincha xira sarg'ish gardishli; ancha yirik(diametri3-5 mkm), to'q jigarrang, ammo ochroq markazli va sarg'ish hoshiyali; eng yirik (diametri6-8 mkm), och qo'ng'ir yoki och sariq, hoshiyasi to'q qo'ng'ir dog'lar. Poya, bargbandi va dukkaklarda dog'lar birmuncha maydaroq, to'q qo'ng'ir, dastlab moysimon hoshiyali, keyinchalik u sarg'ish tusga kiradi. O'simlikning zararlangan a'zolari quriydi, urug'lar puch, qo'ng'ir tusli va burishgan qobiqli bo'lib qoladi.

Askoxitoz kasalligini tarqalishi va keltiradigan zarari: Bedaning agrotexnik va meliorativ ahamiyati undan olingan hosilga bog'lik bo'lib, dalada beda o'simligining o'sishi past va rivojlanishi yaxshi bo'lmasa, uning hosili pasayadi, tuproq hosildorligiga va urning meliorativ holatini yaxshilashga ko'rsatadigan ta'siri kamayadi. Bedadan yuqori hosil olish uni agrotexnik qoidalarga mos ravishda tarbiyalashga, bahorda qo'lay muddatlarda ekish, o'z vaqtida mineral o'g'itlar bilan oziqlantirish, zararkunandalarga, kasalliklarga va begona o'tlarga qarshi oldidan kurash choralarini qo'llash, vaqtida sug'orish va isrof qilmasdan yig'ib olishga bog'lik bo'ladi.

Kasallangan o'simlik o'sishdan, rivojlanishdan orqada qoladi, maysalar nobudbo'ladi, dukkaklarini pishishi sekinlashadi bir me'yorda pishmaydi. Kasallangan barglar to'qilib ketadi, kasallangan dukkaklaridagi don pishib etilmaydi, puch bo'lib, unib chiqish qobiliyati pasayib ketadi. Hosildorlik o'rtacha3-3,5 ts/ga kamayadi.

O'simlik poyasida, shoxlarida va gul bandlarida qoramtir ezilgan dog'lar paydo bo'ladi. Poya qobig'i titiladi va jaroqatlanadi. Zararlangan poya ingichkalanadi va nobud bo'ladi. Askoxitoz bilan zararlangan o'simlik pichani hosili16-30%, mumkin50% gacha yo'qotiladi, urug'ning unuvchanligi 30% gacha kamayadi. Kasallik qo'zg'atuvchisi etilmagan zamburug' *Ascochyta imperfecta*Peck. O'simlik qoldiklarida zamburug' qora piknidalar paydo qiladi, piknidalar bir xo'jayrali, ayrimlari ikki xo'jayrali piknosporalari bilan, o'lchami5-15x2,5-5 mkm. Etarlicha namlik bo'lganda piknidalar etilib elimsimon pushtirangda massalar turida unib chiqadi. Inkubatsion davri4-6 kunni tashkil qiladi. Askoxitoz kasalligi patogeni gribnitsa va pikosporali piknida shaklida urug'larda va o'simlik qoldiqlarida saqlanadi.

Askoxitoz kasalligini ko'payish va rivojlanish xususiyatlari: Askoxitoz kasalligini takomillashmagan zamburug' *Ascochyta imperfecta* Peck. qo'zg'atadi. Askoxitoz dunyoda va bizning sharoitimizda bedaning eng keng tarqalgan va zararli kasalligidir. Kasallik qo'zg'atuvchisi barglarni, yosh shoxlarni, poyalarni, gul a'zolarini, dukkaklarni va urug'larni zararlaydi, shuningdek ildiz tizimining yuqorgi qismini jarohatlaydi. Patogenning jarohati natijasida barglarda mayda nuqtali qora dog'lar hosil bo'ladi va ularni kattaligi1-8 mm li bir-biridan ancha farqlanadi. Beda barglarini zararlash tavsifiga bog'lik *Ascochyta imperfecta* 15 mikromitsetlari, kasallikni namoyon bo'lish bo'yicha har xil shaklda farqlanadi.

Ko'p hollarda askoxitoz mayda shaklda, diametri 2 mm gacha, bargning asosiy va tomirlari buylab joylashgan bo'lib, noto'g'ri shakllarda, keskin farqlanadigan, qoramtir-qo'ng'ir yoki qora dog'lar ko'rinishida bo'ladi. Bargning pastki tomonida dog'lar ancha yirik bo'lib, bargda bir tekis tarqalmagan, ko'pincha piknidalari yaxshi ko'ringan holda joylashadi. Kasallik bilan kuchli darajada jarohatlanganda dog'lar qo'shiladi va barg shapalog'i buylab markazi tomonga tarqaladi, va uning yirtilib ketishiga olib keladi.

Askoxitoz kasalligiga qarshi kurash choralari: Askoxitoz kasalligini qo'zg'atuvchi zamburug'beda urug'ida hamda o'simlik qoldiqlarida mitseliy va piknida shaklida qishlaydi. Bahorda konidiyalar bedani zararlaydi va zararlanishdan 4-6 kun so'ngra yangi piknidalar hosil bo'ladi.

Kasallikning zarari bedaning ko'k massasi va urug'i hosili kamayishin keltirib chiqaradi. Beda kasalliklariga qarshi kurash choralaridan kasalliklarga chidamli navlarni yaratish va ekish, urug'ni sog'lom yoki kam zararlangan o'simliklardan olish, urug'lik bedani em-xashak sifatida o'stiriladigan ekindan hamda birinchi yil ekinlarini keyingi yil ekinlaridan uzoqroq dalalarda joylashtirish, beda urug'ini puxta tozalash va samarali fungitsid bilan dorilash, tuproqqa mineral o'g'itlarni balansi saqlangan holda va tuproqning agrohimik analizi natijalarini hisobga olib, mikroelementlar bilan birga solish, bahorda beda o'sib boshlashidan oldin ekinlarni boronalash va o'simlik qoldiqlaridan puxta tozalash qo'llaniladi.

Beda ekinini kasalliklardan himoyalashda muhim tadbirlardan urug'liklarni furaj ekinlaridan, birinchi yilgi bedani esa qari ekinzorlardan fazoviy izolyatsiyalash, erta bahorda bedani boronalash (ko'karmasdan oldin) va o'simlik qoldiqlarini daladan chiqarib tashlash, g'unchalash va gullay boshlash davrida askoxitoz va boshqa dog'lanish kuchli rivojlanganda bedani pichanga o'rib yuborish (bunday hollarda urug'likka ikkinchi o'rim qoldiriladi). O'rigan bedani o'z vaqtida daladan olib chiqish lozim, chunki bu ish kechiktirilsa qayta ko'karayotgan beda takroriy zararlanishi mumkinligi tadqiq qilingan.

Bedaning askoxitoz kasalligi bilan kurash choralariga dastlab dalalarni sanitariya holatlarini yaxshilash kiradi. O'simliklarni qoldiqlarini yo'q qiladigan har qanday agrotexnik usullarni qo'llash, bedaning dastlabki zararlanish darajasini kamaytiradi. Bedaning askoxitoz kasalligini paydo bo'lishi va tarqalishi yuqorida belgilab o'tilganidek zararlangan o'simlik qoldiqlari hisoblanadi. Qishlab chiqqan o'simlik qoldiqlarini bahorda tahlil qilganimizda piknidalarda yashashga qobiliyati bo'lgan konidiyalardni bor ekanligi aniqlandi.

REFERENCES

1. Arslonov M.T., Aliev Sh.K., Sagdullaev A.U., Xujaev O.T., Muxitdinov V.N., Babaxanova M., Abdullaeva X.Z., Abduvosiqova L.A. Qishloq xo'jalik ekinlarining zararkunandalari, kasalliklari va ularni hisoblash hamda tarqalishini bashorat qilish. Toshkent, «Fan va texnologiya», 2018. 404+16 bet rasmlar.
2. Torenliyazov E.Sh., Xo'jaev Sh.T., Xolmuradov E.A., O'simliklarni
3. himoya qilish. Toshkent, Navro'z. 2018. -878. b.
4. <http://www.zin.ru>.
5. 4.www.plantprotection.com